

Турчак О. В.,

кандидат історичних наук, доцент,

заступник начальника факультету

Львівського державного університету внутрішніх справ

СТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ДО ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ПЕРША ПОЛОВИНА 1920-Х РР.

Анотація. Висвітлюється ставлення українських політичних партій до нововідновленої Польської держави на початковому етапі її існування. Визначено відношення до державних структур усіх напрямів українського політикуму. Особливу увагу звернуто на ліві сили, активна діяльність яких припала на першу половину 1920-их рр. і була пов'язана з існуванням СРСР.

Ключові слова: Польська держава, українські політичні партії, ліві сили, УНДО, УСРР, СРСР.

Постановка проблеми. Дослідження відношення українських партій до Другої Речі Посполитої в першій половині 1920-их рр. є потужною проблемою в контексті з'ясування їх ставлення до національної політики держави.

Тема вже стала предметом дослідження в українській та польській історико-правовій науці (М. Кугутяк, Б. Тищик) [1; 2], (М. Папежинська-Турек; Р. Тожецький; Р. Висоцький та ін.) [3; 4; 5].

Сучасний рівень дослідження українсько-польської історико-правової проблематики міжвоєнного часу вимагає її нового вивчення.

Мета статті – проаналізувати ставлення українських політичних партій до відновленої Польської держави та її національної політики на початковому етапі існування Другої Речі Посполитої.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське питання було важливою національною проблемою у відновленій Польщі, оскільки лідери національного руху та й інші категорії українського населення, що проживали в кордонах новоутвореної держави, підкреслювали своє прагнення до незалежності, розцінюючи існування Східної Галичини та Західної Волині в складі Польщі як окупацію етнічних українських земель. Водночас українське питання не було лише проблемою польської держави, а й мало загальноєвропейське значення. Як стверджують самі польські науковці, національні прагнення українців не мали характеру «реваншу» за втрачені наслідки війни, а стали боротьбою за цілі, які іншим народам вдалося реалізувати в 1918 році [5, с. 9; 6, с. 121; 7, с. 9–31; 8, с. 8–9].

Українська політична палітра в складі Другої Речі Посполитої була поділеною й основою цього поділу було насамперед різне бачення вирішення національних перспектив. Шляхи досягнення незалежності чи автономії Західної України розглядалися по-різному. Частина національних політичних сил вирішила стати на конспіративну дорогу, інші ж висловлювалися за легальні дії. На початку 1920-х рр. для українських політичних партій характерним було те, що свою діяльність вони пов'язували з вирішенням українського питання, поза межами Польщі, тобто на рівні Ради Послів держав Антанти, і визнання цими державами як східного кордону, так і майбутніх перспектив українських територій.

Політичну ситуацію використали насамперед українські ліві сили, зокрема комуністи, період найактивнішої діяльності яких припав на першу половину двадцятих років. Безумовно,

що на них мало вплив утворення комуністичної держави на сході Європи. З'єднання комуністичних гуртків завершилося утворенням у 1923 р. нелегальної Комуністичної партії Західної України (далі – КПЗУ).

Зростання позицій лівих сил було викликано передусім тим, що Комінтерн у 1920-х рр. активно підтримував боротьбу національних меншин у Польщі, а влітку 1924 році V конгрес Комінтерну визнав єдино правильною політикою Комуністичної партії Польщі щодо розв'язання українського питання на основі права нації на самовизначення аж до відокремлення. На III з'їзді Комуністичної партії Польщі в лютому 1925 року вказувалося: «Клич відриву Західної Білорусії і Західної України від Польщі та об'єднання їх із сусідніми радянськими республіками однаковою мірою відповідає як інтересам народних мас цих земель, так і інтересам робітничих і селянських мас корінної Польщі» [9, с. 276].

Поруч із національною проблемою важливою складовою суспільних відносин залишилися і соціальні проблеми. Саме соціальний чинник та наявність більшовицької влади в сусідніх радянських республіках – радянській Росії й Україні, створили умови для діяльності крайніх лівих угруповань, якими були місцеві комуністи. Вони стали виразниками здобуття селянами Східної Галичини і Волині нового соціального статусу, який, на їх думку, можна було зреалізувати лише за рахунок приєднання до СРСР. Місцеві комуністи зосереджувалися навколо О. Крілика (псевдонім Васильків), який із 1922 року очолював Комуністичну партію Західної України, що виникла шляхом перетворення Комуністичної партії Східної Галичини (далі – КПСГ) (Переименовання КПСГ у КПЗУ було викликано тим, що партія поширила свій вплив не лише на Галичину, але й на Волинь, Полісся та ін. українські території в складі Польщі). КПЗУ діяла як автономна одиниця Комуністичної Робітничої партії Польщі (далі – КРПП).

Уперше спробу переглянути курс КРПП в українському питанні було зроблено на III Конференції, яка проходила 11–15 квітня 1922 року в Сопоті та Оліві. Її ініціатором виступила група А. Варського, однак проведені дискусії закінчилися безрезультатно.

Особливо загострилися відносини між КРПП і КПСГ у період парламентських виборів 1922 року, оскільки українські комуністи – група О. Крілика (Васильківа), – виходячи з юридично невизначеного статусу Східної Галичини, спільно з всіма українськими партіями національно-державницького табору, бойкотували вибори. Частина КПСГ на чолі з Л. Пастернаком і Н. Хоминим, що складалася переважно з польських, єврейських і, у меншій мірі, українських комуністів, спільно з КРПП взяла участь у виборчій кампанії під вивіскою легальної організації «Союзу пролетаріату міст і сіл» (далі – СПМіС), який у своїй платформі піддав нищівній критиці національну політику польського уряду і заявив, що «протиставляється всякій політиці, яка силою зброї чи адміністративним утиском бореться з прагненням кресових народів до самовизначення» [10, с. 78].

При цьому СПМіС закликав українське населення до протиставлення політиці українських «буржуазних» партій і заявив, що тільки в боротьбі за соціалізм вони «захистять своє право на землю і здобудуть можливість самовизначення» [10, с. 78].

Після рішення Ради Амбасадорів, яка узаконила анексію Польщею західноукраїнських земель, серед КРПП зміцнюється переконання, що українське населення, зазнаючи національного і соціального гноблення, є союзником польського пролетаріату в класовій боротьбі. Виходячи із цього, польські комуністи протиставились спробам об'єднання українського робітництва в національні профспілки, пропонуючи замість цього інтернаціональні організації, тобто влиття українського пролетаріату до загальнопольського революційного руху. Комуністична преса переконувала українське населення, що «боротьба за свободу національного розвитку, за незалежність йде по лінії класової боротьби», і виступала за перенесення акцентів із міжнародної в соціальну галузь.

Консолідація польського національного табору послужила каталізатором для зближення КРПП із лівими рухами українського суспільства. Успіхові цього заходу сприяв і політичний курс КРПП, який полягав у підтримці основних вимог українського населення. Депутати КРПП С. Ланцуківський, С. Круліковський виступали в Сеймі з осудженням політики національного гноблення, вимагаючи цілковитої амністії для учасників української національно-визвольної боротьби.

КРПП різко критикувала політику колонізації і осадництва, а в період розгляду питання про аграрну реформу внесла в Сейм законопроект, який передбачав конфіскацію земельної власності понад 60 га, причому в східних воєводствах «виключне право набуття землі належало місцевому безземельному і малоземельному населенню без різниці національності» [10]. Вважаючи проведення аграрної реформи згідно з іншими принципами недійсним, комуністи фактично виступили за ліквідацію осадництва.

Наведені факти свідчать про зростаюче зацікавлення польських комуністів українським питанням і зміщення їхніх позицій у бік визначення правомірності вимог українського населення. Поворотним пунктом цієї еволюції став II з'їзд КРПП, який проходив з 19 вересня по 2 жовтня 1923 року в Болшево під Москвою. Група східногалицьких комуністів на чолі з О. Криком піддала критиці попередній курс національної політики КРПП, яка до 1923 року не видала жодної відозви в справі Східної Галичини, «не висловила ясно в справі окупації» і вимагала визначення чіткої програми в українському питанні. Делегацію КПСГ активно підтримувала група А. Варського (Варшавського) у керівництві КРПП. У результаті дискусій польські комуністи визнали і прийняли соціально-економічні і частину національно-політичних вимог українського населення. В ухвалі II з'їзду з національного питання під назвою «За нашу і вашу свободу», визнаючи незаконність насильницького приєднання західноукраїнських земель до Польщі, КРПП декларувала підтримку національно-визвольної боротьби українського народу і визнала його право на самовизначення і возз'єднання з радянською Україною. Гостру критику знайшла урядова політика національних переслідувань у культурній, мовній і релігійній сферах. З'їзд також висловився проти курсу колонізації й осадництва на західноукраїнських землях [10, с. 79].

Важливим етапом стало затвердження на з'їзді поширення діяльності КПСГ на Волинь, Холмщину, Полісся і Підляшшя, у зв'язку із чим її було перейменовано в Комуністичну партію Західної України [11, с. 44].

Політична еволюція КРПП на фоні різко контрастних ідей

поширення асиміляційного курсу Польської держави та політики українізації в СРСР сприяла зростанню прокомуністичних орієнтацій в українському суспільстві. Радикалізація поглядів комуністів зумовила перехоплення ними ініціативи у вирішенні національного питання від соціалістів та спричинила консолідацію польського й українського ліво-радикальних таборів.

Діяльність партії була пов'язана з проведенням у краї акцій протесту, окремих терористичних актів щодо землевласників та урядників. Насамперед ці акції відбувалися на Волині. Активні дії влади щодо комуністичних осередків розпочалися в 1925 році, що було пов'язано з поширенням на Волині, з ініціативи комуністів, руху проти осадників і польських власників аграрних господарств (так звана «fornalsyzna») [12, с. 253].

Наслідком діяльності комуністичного підпілля стало посилення напруженості в суспільстві та репресії з боку польських каральних органів. Лише впродовж лютого–квітня 1924 року в Луцькому, Ковельському, Здолбунівському, Рівненському, Дубнівському та Острозькому повітах було заарештовано понад 300 осіб. А протягом 1921–1925 рр. у Волинському воєводстві засуджено до розстрілу 72 особи. Загалом у 1922–1925 рр. комуністичний збройний рух набрав значних розмірів. Від 1922 року до 31 серпня 1925 року на Волині вчинено 951 збройний напад на осадників та польські державні установи. Серед них і захоплення містечка Корець (Рівненський повіт), де було розгромлено всі урядові установи та розбито польський кордон [13, с. 57]. Дослідники М. Кучерепа та Я. Цецик зазначають, що, окрім учинення походів на населені пункти, постерунки поліції, помешкання польських осадників та фільварки, члени комуністичного підпілля збирали також розвідувальну інформацію про систему охорони польсько-радянського кордону, розташування військових гарнізонів на території Волині [13, с. 57].

Українська соціал-демократична партія, яка до Першої світової війни мала власне представництво в Державній Раді (рейхсраті) та Галицькому сеймі, після завершення польсько-української війни (1918–1919) рр. втратила вплив на галицьку суспільність. (У польській історіографії існує думка, що успіхи УСДП були пов'язані з її приналежністю до Польської соціал-демократичної партії (далі – ППСД). Це не відповідає дійсності, оскільки в 1897–1899 рр. Українські соціал-демократи, які ще тоді належали до ППСД, підтримали лозунг «культурно-національної автономії», який прийняли соціал-демократи в усій Австро-Угорщині, що означав поділ партійних осередків за національною ознакою. Ось тоді УСДП й відмежувалась від польських соціал-демократів, а у 1905 році цей крок здійснили і єврейські соціал-демократи в Галичині) [14, с. 29–41]. З'їзд партії, який відбувся в 1923 році, модифікував її програмні засади та зайняв більш радикальні позиції в питаннях революції і проблемі приєднання до СРСР [15, с. 252].

Наступним кроком лівих сил стало відмежування в лютому 1924 року з Українського парламентарного клубу окремого клубу УСДП, який перейшов невдовзі до комуністичної фракції. У тому ж році, у зв'язку з ростом популярності комунізму, за даними II Відділу Генерального Штабу, польська влада вирішила ліквідувати УСДП. У грудні 1928 року, після відкинення комуністичної платформи, УСДП була відновлена [16, с. 125–141].

Радикальний напрям правого українського руху репрезентували представники Української військової організації, яка виникла в Празі в 1920 році, і складалася в основному з колишніх вояків Української Галицької Армії та корпусу Січових Стрільців під командуванням Є. Коновальця. Тактика дій УВО полягала в розгортанні терористичної, саботажної і шпигунської діяльності. Польські дослідники вважають, що саме та-

кий характер діяльності організації створював можливості для її фінансування. Вони акцентують увагу на контактах Української військової організації (далі – УВО) з німецькою, литовською і російською, а також чехословацькою розвідувальними службами [4, с. 59–61].

Першим значним виступом УВО був замах на маршала Ю. Пілсудського 25 листопада 1921 року. Діяльність організації, що постійно підбурювала населення дестабілізувати ситуацію в регіоні, повинна була також показати західним державам, що польські урядові чиновники не здатні навести порядок у Галичині [4, с. 61].

У 1924 році окремі русофільські групи організувались у Східній Галичині навколо часопису «Воля Народу», утворивши партію Народна Воля. Подібний ідеологічний соціалістичний напрям представляло, утворене в березні 1924 року, Українське соціалістичне об'єднання «Селянський Союз», який мав вплив на Волині та Холмщині. Ці дві ліві групи об'єдналися в жовтні 1926 року, утворивши Українське Селянсько-Робітничє соціалістичне об'єднання Сель-Роб.

Дещо відмінну позицію від попередніх лівих сил займала Українська Радикальна Партія, що стала союзником, утвореної в Києві Української партії соціалістів-революціонерів. Остання діяла на Волині і Поліссі. У лютому 1926 року партії з'єдналися, утворивши Українську соціалістично-радикальну партію. Пресовими виданнями УСРП були тижневик «Громадський Голос» і місячник «Каменярь».

Важливим кроком до об'єднання українського політикуму стало проведення в липні 1924 року наради представників українських політичних сил. У її роботі взяли участь представники УНТП, Українського соціалістичного об'єднання «Селянський союз», Української партії соціалістів-революціонерів (далі – УПСР), Української радикальної партії, УПНР, Української християнсько-народної партії. На нараді було прийнято спільну заяву «Про політичне становище краю», у якій зазначалося, що «український народ непохитно обстоює своє природне право до незалежного державного життя, освячене кров'ю в останні окружній боротьбі за своє національне визволення». Але консенсусу не було досягнуто, насамперед тому, що визнання радянської України, як етапу до соборної незалежності Української держави відкинуло можливості для співпраці з радикалами, оскільки останні не вбачали зародків державності на Наддніпрянщині, а лише панування більшовизму [13, с. 57].

Центристські позиції в двадцятих роках відстоювала Українська Народно-Трудова Партія (далі – УНТП). Вона об'єднувала місцевих демократів і лібералів, частина з яких групувалась навколо газети «Діло». (Відомо, що газета «Діло» не стала офіційним органом жодної партії, хоча редактор «Діла» Ф. Федорців і його заступник В. Охримович були в керівництві УНТП).

Центристський напрям представляла і Українська Народна Партія Праці, звана в народі «трудовиками», яка об'єднувала у своїх лавах значну частину національних демократичних сил. Партія діяла як структура підпорядкована еміграційному урядові Є. Петрушевича, а відповідно польську владу трактувала як окупаційну. Зважаючи на політичні реалії, її члени висловлювалися за виборювання українцями автономії в межах Польської держави. Згодом відбулося зближення УНТП з Українською Партією Національної Праці (далі – УПНП), пов'язаної з журналом «Заграва», який об'єднував українських націоналістів під керівництвом Д. Донцова.

Зміни на українській політичній сцені відбулися у 1925 році, коли об'єдналися частина діячів УНТП, УПНП з Українським Парламентським Представництвом, і утворили найбільшу

центристську партію Українське Національно-Демократичне Об'єднання (далі – УНДО). Її очолив галицький політик Д. Левицький. Програмними засадами діяльності нової партії, яка обмежувала свою роботу територією Східної Галичини, стала опора на власні сили та їх зміцнення, а також боротьба, з використанням сеймової трибуни, за права українців та інших національних меншин, пошук зовнішньої підтримки для реалізації власної програми. На значну підтримку населення розраховували діячі УНДО, висловлюючись за проведення аграрної реформи, де стержневою вимогою було надання землі великих власників малоземельним і безземельним селянам без відшкодування, водночас об'єднання спрямовувало дії на створення умов для збільшення економічних можливостей української суспільності, головним чином через кооперативи [15, с. 222].

УНДО виявляла абсолютно негативне ставлення до політики національних демократів у Польщі і намагалася згуртувати українців у боротьбі проти дискримінаційної політики ігнорування їхніх прав. Основними формами залучення українського населення до активного суспільного життя були народні віче, довірчі наради, мітинги та демонстрації.

Одним з актуальних завдань керівництва УНДО була розробка програми, остаточної редакцію якої прийняв II Народний з'їзд, що проходив 19–20 листопада 1926 року. Одне з питань, яке викликало дискусію, було ставлення до радянської України. Лідер УНДО В. Мудрий із приводу цього питання зазначав: «В радянській Україні всю повноту влади виконує навіть не українське робітництво, а філія московської комуністичної партії, тому УНДО не може вважати радянську Україну етапом до соборної національної і незалежної української держави» [17, с. 1].

Навколо положень партійної програми спалахнули тривалі дебати. В. Бачинський запропонував змінити політику УНДО в напрямі «реальної політики і польсько-українського порозуміння» [18]. Однак його пропозиції не знайшли підтримки. П. Евин звинуватив керівництво партії в антирадянстві й угодовстві з Польщею. Більшість ораторів критикували позицію П. Евина. Найбільш аргументовану критику радянської політичної лінії на з'їзді виклав В. Мудрий. Беручи участь у дискусії, він підкреслив, що диктатуру в Україні виконує КП(б)У, філія всесоюзної компартії, у якій є лише 23% українців. Наводив тези КП(б)У щодо національної політики, яка розглядалася як боротьба з українським шовінізмом, цитував уривки з радянської преси тощо [19, с. 38].

Правильне трактування подій у радянській Україні було важливим з огляду на те, що в середині 1920-х рр. у Галичині були сильними радянськими настрої. Проте радянське фільство не було домінуючим у політичній думці галицьких українців, тому з'їзд сформулював ставлення партії до УСРП як негативне.

Висновки. Загалом українські політичні партії, у тому числі й ті, які йшли на компроміс із польською владою, були вагомим чинником тиску на офіційні польські кола до вирішення ними українського питання в краї [21, с. 37]. Частина західноукраїнської політичної еліти, переважно галичани, визнали перехід теренів заселених українцями під владу Польщі як національну загрозу. Вони вважали, що польська влада буде намагатися стерти національний характер цих земель та асимілювати українське населення.

Література:

1. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 198 с.
2. Тищик Б.Й. Польща: історія державності і права (X – початок

- XXI ст.) / Б.Й. Тишич. – Львів : Світ, 2012. – 512 с.
3. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej. 1922–1926 / M. Papierzyńska-Turek. – Kraków : Wydawnictwo literackie, 1979.
 4. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929 / R. Torzecki. – Kraków, 1989.
 5. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program, ideologia / R. Wysocki. – Lublin ; Wyd. UMCS, 2003.
 6. Majchrowski J. Silni – zwarci – gotowi. Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego / J. Majchrowski. – Warszawa, 1985.
 7. Waldenberg M. Uwagi o roli czynnika narodowego w Europie Środkowowschodniej / M. Waldenberg // Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa. – 1997. – T. VI. – Z. 10.
 8. Zieliński H. Mniejszości narodowe w Europie Środkowej a problem bezpieczeństwa europejskiego (1918–1939) / H. Zieliński // Dzieje Najnowsze. – 1974. – R. VI. – Nr. 4.
 9. Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / С.В. Кульчицький // Україна кризь віки. – К. : Видавничий Дім «Альтернативи», 1999. – Т. 11.
 10. Генік М. Еволюція поглядів польських комуністів в українському питанні (1918–1923) / М. Генік, І. Любинець // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 1997.
 11. Назустріч волі. Збірник науково-історичних нарисів. – Львів : Видво «Каменярь», 1979.
 12. Brzoza Cz. Historia Polski 1918–1945 / Cz. Brzoza, A.L. Sowa. – Kraków, 2006.
 13. Кучерепа М. Українські національні партії на Волині (1921–1939 роки) : [монографія] : у 2 ч. /М. Кучерепа, Я. Цецик. –Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Ч. 1. – 2011.
 14. Сухий О. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / О. Сухий. –Львів : Каменярь, 1998.
 15. Buszko J. Historia Polski 1864–1945 / J. Buszko. – Warszawa, 1985.
 16. Koko E. Ukraińscy socjaldemokraci galicyjscy w okresie międzywojennym (1918–1939) / E. Koko ; pod red. M. Pułaskiego // Ukraińska myśl polityczna w XX wieku. – Kraków, 1993.
 17. Народний з'їзд. Великі дні Українського Національно-Демократичного Об'єднання // Свобода. – 1926. – Ч. 46. – 28 листопада.
 18. ЦДДАУ у Львові. – Ф. 344. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 7.
 19. Качараба С. Василь Мудрий – громадський діяч, політик, публіцист / С. Качараба, Я. Комарницький. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2009.
 20. Народний З'їзд. II Конгрес Українського Національно-Демократичного Об'єднання // Діло. – 1926. – 23 листопада. – Ч. 260.
 21. Лозинський М. За державну незалежність Галичини. Чому українська Галичина не може прийти під Польщу / М. Лозинський. – Відень, 1921.
- Турчак А. В. Отношение украинских политических партий к Польскому государству: первая половина 1920-х гг.**
- Анотация.** Освещается отношение украинских политических партий к новообновленному Польскому государству на начальном этапе его существования. Определено отношение к государственным структурам всех направлений украинского политикума. Особенное внимание обращено на левые силы, активная деятельность которых пришлась на первую половину 1920-х гг. и была связана с существованием СССР.
- Ключевые слова:** Польское государство, украинские политические партии, левые силы, УНДО, УССР, СССР.
- Turchak O. Attitude of Ukrainian political parties to the Polish state: first half of 1920's**
- Summary.** The article elucidates the Ukrainian political parties' attitude to the Polish state at the beginning of its formation. Particular attention is drawn to the left-wing forces, vigorous activity which occurred in the first half of the 1920 s. and was associated with the existence of the USSR.
- Key words:** Polish state, Ukrainian political parties, left-wing forces, UNDO, UURR, USSR.